

Zrození biopolitiky

Kotík, Michal

Veröffentlichungsversion / Published Version

Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Kotík, M. (2010). Zrození biopolitiky. [Review of the book *Zrození biopolitiky*, by M. Foucault]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 46(2), 330-333. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-190960>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

rana vlastního území proti pronikání mezinárodního terorismu, jakou zvolily i Spojené státy. Vystává poté otázka, jaké byly hlavní příčiny toho, proč v této zemi od 11. září 2001 nedošlo k vážnějšímu teroristickému útoku. Na druhé straně Blízký a Střední východ a postsovětský prostor nadále zůstávají nebezpečnými oblastmi současného světa. Svět potřebuje, aby jako kdysi Ronald Reagan a Michail Gorbačov i Barack Obama s Dmitrijem Medvěděvem, resp. Vladimírem Putinem, adekvátně zvládli existující bezpečnostní situaci. Konečně na zmíněná témata se mimo jiné zaměřuje i tvorba nové strategické koncepce Severoatlantické aliance.

Poslední Eichlerova publikace má, stejně jako každá jiná publikace, své silné, ale i slabší stránky. Ke slabinám patří, vedle výše zmiňovaných výhrad, že se autor omezuje na prameny a literaturu ve třech jazycích: anglickém, francouzském a českém. Stranou jeho zájmu zůstaly materiály v ruštině, přestože uznává, že Ruská federace je jedním z nejvýznamnějších aktérů mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století. Dalším úskalím je autorův dlouhodobě známý málo kritický přístup k zahraniční a bezpečnostní politice Francie. Ale i přes tyto výhrady bezesporu přináší řadu poznatků a hodnocení, které si jistě se zájmem, i když ne bez výhrad, přečtou studenti, vysokoškolští učitelé i vědečtí pracovníci v oboru bezpečnostních studií.

Antonín Rašek

Michel Foucault: *Zrození biopolitiky*

CDK, Brno 2009, 352 s.

Jeden z neznámějších francouzských filozofů, teoretiků vědění a historiků druhé poloviny 20. století Michel Foucault není naší odborné veřejnosti neznámý. Sluší se připomenout, že jednou z prvních zmínek, která se u nás o jeho díle objevila – a to již v roce 1966, byla recenze knihy *Slova a vě-*

ci (fr. vydání 1966, česky Brno: Computer Press 2007), kterou pro revue *Světová literatura* napsal filosof Jan Patočka.

Do češtiny byla přeložena celá řada Foucaultových děl – připomeňme alespoň *Dějiny sexuality* (Praha: Herrmann & synové 1999–2003), *Dohlížet a trestat* (Praha: Dauphin 2000) či *Archeologii vědění* (Praha: Herrmann & synové 2002) a také knihu *Je třeba bránit společnost* (Praha: Filosofie 2005), která byla prvním svazkem knižně vydaných Foucaultových přednášek (kurz šk. roku 1975–76). Je škoda, že další díl této série kurzů *Bezpečnost, teritorium, populace* (šk. rok 1977–78; *Securité, territoire, population*, Paris: Seuil 2004) u nás ještě nevyšel, protože přednáškový cyklus *Zrození biopolitiky* na něj bezprostředně navazuje a tato návaznost zatím českému čtenáři chybí.

Recenzovaná kniha *Zrození biopolitiky* je (téměř) doslovným přepisem (samozřejmě redigovaným a opatřeným editorskými vysvětlivkami) profesorského přednáškového kurzu Michela Foucaulta, který vedl ve školním roce 1978–79 na Collège de France. Tématem kurzu měla být *biopolitika*, tedy způsob „vládní praxe“ věnované již od 18. století pokusům o řešení problémů týkajících se zdraví, hygieny, porodnosti nebo úmrtnosti, o které mělo být pojednáno v širším politicko-filosofickém rámci racionality liberalismu. Ve skutečnosti ale byl celý kurz zaměřen na téma vývoje liberálního umění vládnutí s cílem pochopit příčiny vzniku mechanismu liberálního vládnutí a toho, jak fungují. Ke zkoumání tématu biopolitiky se Foucault již nedostal. Poznamenajme zde, že fenomén moci – speciálně dějiny systémů vládnutí a vládní praxe, Foucaulta vždy velmi zajímal. Promýšlel ho, stejně jako ostatní společenské jevy, kterými se zabýval (ať již to byla sexualita, šílenství či vězeňství), svým typickým přístupem „pohledu z vnějšku“, který mu umožňoval lépe postihnout především způsob, jak se tyto jevy rodí a jak a proč k nim dochází.

Vedle analýzy liberalismu jako principu a metody racionalizace výkonu vládnou-

tí (a konceptualizace vládní praxe) podává *Zrození biopolitiky* v širším kontextu i analýzu a porovnání klasického liberalismu 18. století se dvěma podobami neoliberalismu století dvacátého – německou a americkou. Kniha se ale namísto liberalismu ekonomickému věnuje liberalismu jako jistému způsobu vlády, a to především z hlediska racionalizace vládní praxe – tedy sebeomezování její působnosti jen na věci nezbytně nutné. Racionální sebeomezování vlády (nesoucí v sobě i zásadně nový pohled na otázku lidských práv) není ovšem „dáno shůry“ nějakým osvíceným náhledem (vládnoucího) suveréna na otázku „spravedlivého vládnutí“ s ohledem na nezaměnitelnost a nezastupitelnost lidských práv. Je dáno proměnou ekonomických vztahů ve společnosti a nahlédnutím užitečnosti tržní ekonomiky. Vztah tržní ekonomiky, volné směny a individuálních lidských práv zkoumá Foucault právě z tohoto pohledu a ukazuje, že v rámci liberálního vládnutí zcela zákonitě muselo dojít k poskytnutí určitého prostoru pro občanská práva a svobody.

V liberalismu Foucault vidí, spíše než doktrínu nebo nějakou politiku sledující určité cíle, specifickou formu kritické reflexe vládní praxe. Analyzuje ho zároveň jako princip a metodu racionalizace výkonu vládnutí na základě co nejvyššího možného efektu za co nejmenší náklady, a to jak politické, tak i ekonomické. Vychází přitom z postulovaného východiska, že vláda by neměla být účelem pro sebe samou, a tedy „maximalizace vládnutí“ nemůže být jejím regulačním principem. A právě v tom se liberalismus rozchází s principem vládnutí podle státní rezony 16. století, která naopak v existenci a nutnosti posílení státu hledala ospravedlnění silnější vlády.

Liberalismus naopak (v jisté metafoře) vychází ze zásady, že „vždy je příliš mnoho vlády“ (s. 274), vycházející ze základní otázky, proč by bylo zapotřebí vládnout. Vláda musí být za přílišnou míru vládnutí neustále kritizována, nikoliv však pouze za

metody, které zvolila k dosažení nějakých (vládních) cílů, ale i za oprávněnost celého konceptu vládní praxe. Pro takovouto liberální kritiku hraje na základě politické ekonomie nejdůležitější roli trh. Nikoliv ovšem v původní podobě trhu 16. století, reglementovaného předpisy suveréna, ale jako trh poslouchající přirozené a spontánní mechanismy, které sami určují cenu. Trh jako instance pravdy umožňuje falzifikovat či verifikovat vládní praxi zkoumáním vlivu vládních zásahů na chování trhu.

Foucault dále ukazuje, že liberalismus není důsledkem či rozvinutím ani mechanismů trhu, ani (metod) politiké ekonomie. Ať se totiž k analýze „úspěšnosti vlády“ přistupuje z jakýchkoliv pozic (např. z pozice Smithovy „neviditelné ruky trhu“ či z evidence utváření hodnoty a oběhu bohatství prostřednictvím tabulek fyziokratů), ekonomie vždy ukazuje zásadní neslučitelnost optimálního průběhu ekonomických procesů s větší mírou zasahování vlády. Právě na základě tohoto poznatku se v 18. století podařilo odstranit či alespoň omezit reflexi ekonomické praxe ze sféry vládních zásahů, daných státní rezonou a umístit ji až na „mez“ vládních aktivit, tedy do oblasti, kam vláda zasahovala, když vůbec, tak jen zcela málo. Liberalismus ale nevznikl ani na základě ideje politické společnosti postavené na základě smluvní vazby.

Při hledání nějaké liberální formy vládnutí se postupně ukázalo, že regulace prostřednictvím právní formy může být novým přijatelným nástrojem vlády. Liberalismus našel svoji oporu v zákoně proto, „že zákon definuje obecné formy zásahů, stojících mimo zvláštní individuální a výjimečná opatření a účast ovládaných na vypracování zákona v parlamentním systému vytváří nejučinnější systém vládní ekonomiky.“ (s. 277) To umožnilo, aby byla ekonomie řízena jen obecnými formálními předpisy, a zároveň ztížilo možnost zásahů státu.

Kořeny liberálního umění vládnutí vidí Foucault v proměně principů státní re-

zóny. Cílem vládnutí podle rezóny 16. století byl pevný, solidní, trvalý a bohatý stát s vědomým omezením státních aktivit směrem k ostatním státům. Ekonomické východisko představoval merkantilismus, mající za cíl obohacení státu peněžní akumulací, růstem populace a udržením trvalé konkurenceschopnosti s ostatními státy. Pro naplnění svých cílů vyžadovala státní rezóna stát s pevně reglementovanou vnitřní správou a s co možná neúplnějším řízením všech vnitřních společenských a ekonomických aktivit. Cílem bylo vytvoření vojensko-diplomatického aparátu, jenž by udržoval pluralitu států a zabránil by celoevropskému imperiálnímu sjednocení. V polovině 18. století došlo k zásadní proměně státní rezóny zavedením principu vnitřní regulace vládní racionality jako faktického, nikoliv právního omezení na straně cílů vlády, tedy soustředění vládní praxe jen na záležitosti, které musí být z hlediska výkonu vlády vykonány. Důležité je, že hranice mezi záležitostmi, které vláda musí řešit, a těmi, které řešit nemusí, protože je může vyřešit sama společnost, vzniká vyjednáváním mezi vládou a ovládanými, což vede k racionálnímu rozdělení toho, čemu se má, či nemá vláda věnovat. Meze kompetence vlády je tedy nově definována hranicemi užitečnosti vládnutí. Poznatek, že vládní zasahování škodí ekonomice, postupně vedlo k tomu, že se trh, chápaný jako směnný mechanismus, stal od počátku 19. století jedním z principů nové státní rezóny. Jasně vymezené zásady sebeomezování vládní rezóny především tím, čeho se vláda „nebude dotýkat“, jsou podle Foucaulta „zhruba to, co se nazývá liberalismus“ (s. 32).

Neoliberalismus jako moderní formu liberalismu Foucault podrobně zkoumá v jeho dvou vyhraněných podobách, reprezentovaných školou německého ordoliberalismu (na základě freiburské školy) a amerického neoliberalismu (chicagská škola), které se obě na projektu přeměny liberalismu podílely. Větší důraz při tom klade na školu německou, která mu slouží k podrob-

ným úvahám o proměnách vztahu státu a jednotlivce a o mnohočetných rolích v ekonomické, občanské a politické rovině, které obě strany v tomto vztahu hrají. Příklad německého neoliberalního státu také Foucaultovi slouží k diskuzi rozdílů mezi státem neoliberalním a státem totalitárním jako projevem stranického vládnutí či státem autoritativně-byrokratickým (u Foucaulta je označován jako stát policejní). Na německém příkladě je také ukázáno, že neoliberalismus není v žádném případě novou reaktivací starých forem liberální ekonomie. Východiskem neoliberalní teorie byly otázky, zda tržní ekonomika může „sloužit jako princip, jako forma a jako model pro stát“ a zda liberalismus dokáže prosadit to, „co je jeho opravdovým cílem, totiž obecnou formalizaci moci státu a organizaci společnosti na základě tržní ekonomiky“, jinými slovy a zda může trh „skutečně mít moc formalizace jak pro stát, tak i pro společnost.“ (s. 115) Důkazem obojího může být vznik Německé spolkové republiky jako nového státu na území bývalé „západní“ okupační zóny poválečného Německa. Liberalismus zde úspěšně sehrál nejen ekonomickou roli – umožnil fungování ekonomiky, garantoval ekonomickou svobodu, ale současně zabezpečil i svobody občanské.

Obě neoliberalní školy mají podle Foucaulta společný základ v kritice „iracionalismu, jenž je vlastní přemíře vlády“ (s. 278). V Německu byla tato přemíra (vlády) patrná nejvíce především ve válečném režimu 2. světové války, počátek ale měla již v době 1. světové války, a pokračovala po celou dobu státního „nacionálního“ socialismu. Obdobně v Americe to byla politika New Deal jako reakce na krizi 1928, válečné plánování a velké ekonomické sociální programy po 2. světové válce, které se vyznačovaly velkou mírou státních intervencí. Obě školy také odsuzují Keynesovy ekonomické doktríny a stojí na pozici odporu proti řízené ekonomice, plánování a státnímu intervencionalismu, direktivismu a přemrštěné byrokracii.

Rozdíl mezi oběma školami se nachází ve způsobu odpovědi na kritiku „přebujelé“ vlády. V Německu se usoudilo, že dopady čistě ekonomické tržní politiky, založené na neomezené konkurenci, musí být v sociální oblasti kompenzovány zásahy státu. Německá škola tak preferovala tzv. tržní sociální politiku, tedy tržní politiku „zarámanou“ do sociální politiky státu, zajišťující, aby svoboda ekonomických procesů nevedla k porušení sociální rovnováhy.

Naproti tomu americká škola usilovala o ještě větší realizaci racionality trhu, který navíc chápe značně široce z hlediska možnosti aplikace neoliberalních přístupů k vládnutí. Prostřednictvím „teorie lidského kapitálu“ se snažila rozšířit liberální racionalitu a její rozhodovací kritéria i do oblastí, které nejsou jen ekonomického charakteru – např. rodiny, porodnosti, zločinnosti či trestní politiky. V posledních dvou zmíněných oblastech tato aplikace vedla například k proměně cílů boje proti kriminalitě – cílem není již dosažení nulového stupně kriminality, ale její udržování na snesitelné míře, přičemž míra oné snesitelnosti je určována společenským konsenzem.

V souvislosti s neoliberalismem se Foucault věnuje analýze pojmů homo oeconomicus a občanská společnost a jejich využití při analýze liberalismu. Občanská společnost je mu zde především polem, ve kterém homo oeconomicus působí jako ekonomické subjekty: homo oeconomicus jakožto ideální, z principu na právní subjekt neredukovatelný aktér ekonomické hry a občanská společnost jsou v jeho chápání dva články téhož celku technologie liberálního vládnutí. Foucault obsírně diskutuje zrod ideje homo oeconomicus v myšlení 18. století jakožto subjektu zájmu, jenž je odlišný od právního subjektu, a analyzuje také pozdější proměny jeho významu. Nové oblasti použití pojmů občanská společnost a homo oeconomicus nachází právě v souvislosti s neoliberálními analýzami mimoekonomických aktivit.

Recenzované knize lze přísně vzato vytknout několik nedostatků. Některá tvrzení nejsou dostatečně pregnantně formulována a zůstávají jen ve formě jakéhosi nastínění, některá by potřebovala preciznější formulace a přesnější zdůvodnění. Nebylo by to ale korektní vůči autorovi, protože jak bylo řečeno, jde o (téměř) doslovný přepis záznamu přednášek univerzitního kurzu, a je jisté, že kdyby je Foucault přepracoval do knižní formy, všem těmto nedostatkům by se dokázal vyhnout. Ostatně tak, jak jsme u celého autorova díla zvyklí, je třeba i tento text buď přijmout, nebo odmítnout v podobě, v jaké je.

Na druhou stranu je třeba poznamenat, že text knihy si přece jenom zachoval jistý půvab, autentičnost a bezprostřednost mluvené přednášky. Považujeme za škodu, že český překlad se na mnoha místech neubrání doslovnosti, což naopak dojem autentičnosti a bezprostřednosti kazí. Prospěšné je, že vydavatelé doplnili záznam přednášek poměrně bohatým poznámkovým aparátem, který umožňuje doplnění a vyjasnění textu v těch místech, kdy byl autor z pochopitelných důvodů žánru přednášky příliš stručný.

Díky žánru přednášky je kniha, na rozdíl od přísně tematicky zaměřené monografie, plna velmi zajímavých, byť někdy jen lehce nahozených odboček k příbuzným tématům, které přednášenou tematiku vhodně ilustrují a doplňují. Přednesený kurz *Zrození biopolitiky* je cenným a inspirativním uvedením do Foucaultova uvažování o liberálním umění vládnout i do jeho úvah o moderních formách moci. Na samý závěr ještě poznamenejme, že by Foucaultův přístup k analýze poválečného německého „sociálního“ neoliberalismu mohl inspirovat k obdobně fundované analýze umění vládnout v období soumraku současného sociálního státu. Otázka omezování vládnutí je dnes stejně, ne-li více aktuální než v době, kdy Michel Foucault vedl svůj kurz.

Michal Kotík